

LOV I PLEMSTVO U HRVATSKOJ I SLAVONIJI

HUNTING AND NOBILITY IN CROATIA AND SLAVONIA

Mira Kolar-Dimitrijević

Redovna profesorica u mirovini

mira.kolar@zg.t-com.hr

Zagreb, Draškovićeve 23/IV

10000 Zagreb, Hrvatska

Elizabeta Wagner

Diplomirana povjesničarka umjetnosti

i informatologije

Zagreb, Draškovićeve 23/IV

10.000 Zagreb, Hrvatska

Primljeno / Received 1. 7. 2009.

Prihvaćeno / Accepted: 12. 8. 2009.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDC/UDC: 504.53.058 (497.4 Hrvatska)

Sažetak

Lov (i lovstvo) je u Hrvatskoj u devetnaestom i dvadesetom stoljeću zabava društvene i političke elite, koji se obavlja izvan očiju javnosti. Po Zakona o lovu iz 1893. pravo lova imali su osim upravnih općina i dalje samo velikaši ako imaju šumski posjed veći od 400 katastarskih jutara. Na te lovne zabave dolaze uglednici Austro-Ugarske Monarhije i on služi kao neka vrsta sastajališta vladajućih. Upravo je radi očuvanja tog prava podjela šuma između velikaša i bivših kmetova bila tako teška, nastavljaajući se i kroz proces agrarne reforme. I jedni i drugi su se prisjećali prošlosti. Plemstvo je imalo ugodna sjećanja, a seljaci loša. Seljaci su nakon ukinuća feudalizma tražili također pravo na lov, jer su preko njega mogli upotpuniti svoju prehranu, osobito onda ako nisu imali dovoljno zemlje. Plemstvu je izuzeto nešto šuma od eksproprijacije, ali sa starim načinom življenja pa i lovom bilo je svršeno. Šume su postale glavna roba čijom je prodajom plemstvo preživljavalo.

Ključne riječi: plemstvo, lov, sjeverozapadna Hrvatska, Belje.

Key words: Aristocrats, Hunting, Nord-west Croatia, Belje.

Sakupljačka aktivnost, lov i ribolov najstarija su ljudska zanimanja. Rat je lov na neprijatelje i jednako okrutan, ali i jedan aspekt života elite i vladajućih ljudi. Zato se lov i održao kroz cijelu povijest ljudskog roda, pa tako i u našim krajevima.

Lov je bitna zabava velikaša i bogatih ljudi. On je nastavak vježbe oružjem u miru nakon što su prestali veliki ratovi vođeni s Osmanlijama, a imao je praktičnu primjenu i prilikom gušenja seljačkih buna. Lov je za velikaše u devetnaestom i za političku elitu u dvadesetom stoljeću bio značajan dio života jer nije bio javno suviše uočljiv, a ipak je omogućavao međusobno upoznavanje, zbližavanje i suradnju istorodne skupine ljudi.

Lov je vezan uz veleposjede, i svugdje osim u Vojnoj krajini, u Hrvatskoj je bilo veleposjeda. I mali i veliki velikaški posjedi imali su dosta šuma jer se iz njih dobivalo ogrjevno i građevno drvo.

Međutim, i mnogi manji posjedi imali su znatan postotak svog posjeda u šumama, osobito u nepristupačnijim krajevima, pa se radilo o pravim džunglama. Poslije ukinuća kmetstva velikom plemstvu šume su bile najdragocjenije blago. Kako bi mogli što bolje iskoristiti te šume, najbogatiji velikaši uspjeli su zadržati pravo lova po Zakona o lovu koji je prihvaćen u trećem čitanju na saborskoj sjednici 13. veljače 1893. godine, pod uvjetom da su imali na jednome mjestu zemljište od najmanje 400 katastarskih jutara. Do tada su mogli organizirati lovne zabave po svojoj volji bez obzira na veličinu posjeda.¹ Na lovne zabave velikaša dolaze uglednici Austro-Ugarske Monarhije i on služi kao neka vrsta sastajališta vladajućih. Međutim, kriza koja je počela 1873. slomom dionica na bečkoj burzi onemogućila je plemstvu u Hrvatskoj da se gospodarski oporavi i mnogi koji nisu uspjeli organizirati svoje veleposjede na racionalnom dohodovnom principu počeli su krčiti šume, odnosno prodavati šume ili drvenu masu velikim tvrtkama. Mali su veleposjednici u tome prednjačili jer nisu ni imali pravo koristiti svoje šume kao lovišta.

U državnom je vlasništvu ostala polovica šuma na području Vojne krajine, a druga polovica postala je vlasništvo imovnih općina bivših pukovnika. Vjerojatno su šumari i lugari iznajmljivali te šume za lov i organizirali lovne zabave, ali o tome nisu provedena istraživanja, jer tih podataka u tisku gotovo da i nema.

Lov je bio regalno pravo kralja, preneseno na velikaše koji su ga prakticirali u svojim velikim šumama po uzoru na velike lovne zabave koje je organizirao austrijski dvor, te knezova i grofova. Kmetovi su u takvom lovu velikaša mogli služiti samo kao goniči, sakupljači, poslužitelji aristokratskoj eliti koja je dolazila u velika lovišta nastavljajući tako tradiciju iz srednjeg vijeka, kada su kraljevi organizirali velike lovove na svojim posjedima. Najveći velikaši u Hrvatskoj organizirali su lovove na koje su dolazili i palatini i banovi i članovi kraljevske kuće. Batthyany u Ludbregu su imali takva lovišta. Isto tako i Draškovići, Erdödyji, Bombellesi i drugi.

Treba utvrditi još jednu činjenicu, a to je da je lov kao posebna zabava plemstva počeo onda kada je Slavonija oslobođena od Osmanlija i kada su se velikaši na svojim posjedima umjesto ratovanjem mogli baviti i drugim poslovima. Ono se ustvari preuzima iz njemačkih prostora, osobito od austrijskog plemstva. Iz tog razloga povijest lovstva ne pripada razdoblju ratovanja s Osmanlijama nego razdoblju poslije njega. Dakako, lovilo se i prije osmanlijskih osvajanja, a vjerojatno i tijekom ratova s Turcima Osmanlijama, ali to je bio lov radi hrane, a ne radi zabave i druženja osoba istog staleža i istih interesa, kakav se ustalio u 18 i 19. stoljeću.

Što je posjed bio veći i imao više šuma, to je postojala veća mogućnost priređivanja lova u kojem su sudjelovali velikaši, ali su i mali velikaši rado lovili u svojim malim šumama, zabranjujući svojim kmetovima da rade to isto. Šume su prekrivale i velik dio sjeverozapadne Hrvatske unatoč gustoj naseljenosti. Tako je u kotaru Donja Stubica kotar Stubica imao 1888. godine ukupnu površinu od 56.828 jutara. Od toga su 26.040 jutara pokrivala šume, 15.091

¹ Milan SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. IV, Zagreb 1903., 194 i d.

jutro bile su oranice, 7684 jutra livade, 3832 jutra pašnjaci i 2363 jutra vinogradi. Produktivnog tla bilo je 55.012 jutara, a neproduktivnog 1816 jutara.² Ove su šume velikim dijelom bile i lovišta u blizini Zagreba te vrlo popularne i za lov.³ Nabrojiti ću samo najveće veleposjede u Hrvatskoj i Slavoniji na početku dvadesetog stoljeća, one koji su većinom svoje bogatstvo zasnivali na šumama. To su:

Norman i Mailath (od grofa Brandau), Podvinci, 110.000 jutara, knez Schaumburg-Lipee, Virovitica - Slatina, 65.000 jutara; grofovi Janković, Virovitica, Pakrac, oko 60.000 jutara, knez Turn Taksis više od 50.000 jutara u Gorskom kotaru, barun Gutmann, Valpovo i Belišće, 42.000 jutara, Pejačevići, Našice, 30.000 jutara, knez Odescalchy, Ilok, 30.000 jutara, Pejačević, Ruma, 25.000 jutara, Turković, Kutjevo 20.000 jutara, Bellassy - Héderváry, Nuštar, 9000, plemićko dobro »Čabar« Kalmana Ghyzyja u Gorskom kotaru 4000,⁴ barun Ferdinand Inkey u Rasinji 6018 jutara, grof Drašković u Bukovcu 2547 jutara, grof Pavle Rauch u Martijancu 16.600 jutara. Jelačić, Novi dvori kod Zaprešića, 597 jutara itd.⁵

Površine ovih veleposjeda, a osobito šume, nisu bile konstantne i do 1919. mnogi su se posjedi smanjili, pa je tako posjed baruna Inkeyja iznosio u veljači 1919. godine samo 4659 jutara 1182 čhv., ali je šuma bilo 1604 k.j. pa se morao provesti postupak po članu 24. Zakona o likvidaciji agrarne reforme. To nije bilo moguće učiniti jer je do 1932. Mirko Inkey prodao 1343 jutra šuma zemljišnim zajednicama, odnosno 582 jutra đurđevačkoj imovnoj općini. Unatoč pokušajima da podigne bankovni zajam, dobro je ubrzano propadalo i Inkey je počinio samoubojstvo.⁶ A tako je bilo i s drugim posjedima koji su već godinama bili u krizi zbog neprilagođenosti robno-novčanoj proizvodnji. No neki su se posjedi i uvećali, pa je tako 1919. u Gorskom kotaru Thurn Taxis bio vlasnik posjeda od 64.411 jutara 1182 četv. hv.⁷ Veleposjedi su svoje šume uglavnom prodavali imovnim općinama i zemljišnim zajednicama jer im je šuma bila potrebna za ogrjevno drvo. No nije zabilježeno da su u međuratnom razdoblju negdje organizirali lov.

Među najvećim posjedima isticalo se dobro Belje u Baranji čiji su vlasnici bili organizatori velikih lovnih zabava za članove carske kuće i ministre, a tako je ostalo i poslije 1918., samo

² *Statistika ratarske produkcije 1886.-1892. u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji*, sv. 17., str. 2.

³ Na području kotara Donje Stubice bilo je još i početkom 20. stoljeća dosta veleposjeda. Marcela Carion imala u Gornjoj Bistri 212 jutara, grof Gustav Auersperg u Mokricama 366 jutara (danas pod Slovenijom), Kaniža u vlasništvu Gabriela pl. Gjurgjevića s površinom od 2588 jutara, dobro Lepa Vas Gjure Hanžeka od 180 jutara, vlastelinstvo Legrad Milana grofa Kulmera od 865 jutara, vlastelinstvo Stubica i Banšćica nasljednika grofa Stjepana Oršića Slavetičkog s površinom od 804 jutra, alodijalno vlastelinstvo Golubovec Antonije barunice Rauch rod. Sermage od 1871 jutro, dobro Jakovlje Dragutina Schlesingera od 722 jutra, alodijalna vlastelinstva Andraševac, Vukšinec, Stubica Donja, Mudrovec, Karivaroš i Stari dvor koje su držali u vlasništvu Alica pl. Steeb, Marija pl. Jellachich, barun Aichelburg, Pavao Rauch i dr. Geza barun Rauch s površinom od 2382 jutra, uglavnom u zakupu, te alodijalno vlastelinstvo Oroslavje baruna Ljudevita Vranyczanyja Dobrinovića od 892 jutra. (Zdenka ŠIMONČIĆ-BOBETKO, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941.*, Zagreb 1997., 58-59. Prema J. Kriški.); Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Kratak osvrt na povijest šuma Hrvatske i Slavonije od 1850. godine do Prvoga svjetskog rata, *Ekonomika i ekohistorija*, Vol. 4, br. 4, 71-94.

⁴ Milivoje SAVIĆ, Veliki posed u Hrvatskoj i Slavoniji u zemlji i šumama. U: *Naša industrija, zanati, trgovina i poljoprivreda*, knj. XI, sv. 12, Beograd 1933., str. 40.

⁵ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Kratak osvrt, n.dj., str. 83-84.

⁶ Z. ŠIMONČIĆ-BOBETKO, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj. II. Izbor iz građe*, Zagreb 2000., 313-314.

⁷ Bogdan STOJSAVLJEVIĆ, *Prodiranje kapitalizma u selu 1919. - 1929.*, Zagreb 1965., 25. i 98. Od 1925. do 1932. barun Inkey je prodao 1343 jutra šume, a ugovore je odobravalo Ministarstvo agrarne reforme.

za ministre nove države i članove kuće Karađorđević. Ovo je dobro dodijelio car Leopold I. princu Eugenu Savojskom za zasluge nakon pobjede nad Turcima 1697. kod Sente. Posjed je 1736. pripao dvorskoj komori u Beču, a 1780. prešao je u vlasništvo jednog ogranka kuće Habsburg, s time da je dobro moralo ostati cjelina. Habsburzi se smjenjuju kao vlasnici do 1918. godine, kada je beljsko dobro nadvojvode Friedricha konfiscirano od vlade Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Dobro Belje imalo je 1883. godine površinu od 109.062 jutra zemlje i obuhvaćalo je 30% površine Baranjske županije. Članom 208. Saint Germainskog ugovora od 10. rujna 1919. tri petine Belja pripalo je jugoslavenskoj državi, tj. 86.277 katastarskih jutara, i velik dio toga bile su šume koje su vođene kao posebno lovno gospodarstvo do današnjeg dana, predstavljajući još uvijek najveće lovno gospodarstvo države.⁸ Ostali slavonski veleposjedi prodali su svoje šume.

Ugledniji velikaši na većim su posjedima često priređivali okupljanja organizirajući lov u svojim šumama. Te su lovne zabave mogle biti i vrlo opasne. U lovu na vepra u šumi Veliki otok blizu Koršanaca na obali Drave 1664. godine tragično je zaglavio u borbi s veprom, koji je već ubio nekoliko seljaka, i ban Nikola Zrinski. Iako je probo vepra lovačkim kopljem, ranjeni vepar se okrenuo na bana te ga smrtno ranio. Na tom je mjestu 1664. godine podignut spomenik s latinskim natpisom:

»Hic jacet invictus, quondam interfectus ab Apro
Zrini, praeda suis hostibus apta magis:
Qui condam feros, ferro superaverat hostes
Victor, ab immani vincitur ipse fera.
Ille quidem finivit opus, vitaeque labores,
At Patriae infelix incipit esse labor.
Ille quidem nostros mirabitur aethere casus
Flebit at illius nostra ruina necem,
Sors bona nil aliud mediis servavit in armis,
Erripuit fato, sors mala, nil aliud.
Quam sit in humanis sors impia proxima rebus.
Mortis in hoc speculo quisque videre potest.«⁹

Šteta zbog Nikoline smrti bila je ogromna. Bio je velik ratnik, ali i velik čovjek i lovac. Misu zadušnicu za njim dao je služiti čak i francuski kralj Ljudevit XIV. u Parizu, a mnogo se tugovalo i u Poljskoj i Rimu. Ban je htio ubiti opasnu životinju, štiteći tako seljake. Međutim, ta smrt nije nikada do kraja razjašnjena i možda je upravo lov gdje se lovac odvaja od skupine iskorišten za politički motivirano ubojstvo kako bi se oslabio rod Zrinskih koji su preuzeli inicijativu protjerivanja Turaka Osmanlija iz Slavonije, a tu je ulogu ambiciozni car htio zadržati za sebe i svoje njemačko plemstvo.

⁸ Zbornik *Tri stoljeća Belja*, Osijek, 1986.; Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Belje između dva svjetska rata. Uloga politike u organizaciji beljskog gospodarstva od 1918. do 1941. godine. ČSP, 30/1998., br. 3, 507-525.

⁹ Rudolf HORVAT, *Poviest Međimurja*, Zagreb 1944., 119-120. Horvat sumnja da je bana ubio lovac kojega je unajmio car Leopold saznavši da Nikola pregovara s Turcima. Na tom je mjestu podignuta kamena piramida.

Lovci su vrlo rano ušli u literaturu kao mitske ličnosti. Bajke kao što su Crvenkapica imaju kao spasonosnu ličnost lovca koji spašava i Crvenkapicu i baku od vuka. U bajci »Snjeguljica i sedam patuljaka« lovac umjesto srca Snjeguljice mačehi donosi srce srne i tako spašava najljepšu ženu na svijetu. Lovac je pojam neratnog heroja, čuvara šuma i ljudi od razbojnika. Lovci su ušli u mnoge romane koji su se čitali u plemićkim dvorovima. Te slikovnice rado su čitala i gledala djeca i ta kultura lovstva prenosila se dobrim dijelom iz njemačkih prostora. Na našem području rado su se čitali i *Lovčevi zapisi ruskog pripovjedača i vlastelina u Orlovskoj guberniji* Ivana Sergejevića Turgnjeva, napisani 1852., a objavljeni kod nas više puta.¹⁰

Lov je u to vrijeme bio ograničen isključivo za plemstvo, pa se kod naših kmetova u Hrvatskom zagorju razvio veliki animozitet prema zabranama da i oni love. Ta mržnja prema lovu plemstva bila je u narodu vrlo duboka, jer su u lovu kmetovi često morali služiti kao goniči i tjerati divljač na domet oružja plemstva te gledati kako se plemstvo gosti i zabavlja dok je puk bio gotovo gladan. To nam je u književnosti zabilježio književnik Gustav Krklec, kada 1951. s oduševljenjem piše da mu je drago što je u krasnom maruševačkom dvorcu Oskara Pongratza »...nekad teškog zagorskog vlastelina, kojega sam kao dijete upamtio u nekakvoj smiješnoj tirolskoj lovačkoj odori s čitavom zbirkom šarenog perja za klobukom, našao svijetli, čisti higijenski dječji dom.«¹¹ Iako Pongratz i nije bio plemić nego veliki poduzetnik sa željom imitiranja života velikaša, zanimljivo je da su izuzev sitnog velikaša Ksavera Šandora Đalskog svi književnici od druge polovice devetnaestog stoljeća imali negativan odnos prema lovu. S velikom netrpeljivošću okomili su se Krklec i Krleža na plemstvo i lov, kada je kmet mogao doći do fazana samo ako ga je potajice uhvatio u plemićkoj šumi i zato bio kažnjen. Antun Gustav Matoš bio je isto tako antiplemićki raspoložen. Odjekivanje lovačkog roga, lavež pasa i glas Illustrissimiusa Battorycha u romanu Ksavera Šandora Đalskog *Pod starim krovovima* zauvijek je utihnulo u drugoj polovici devetnaestog stoljeća, kada su šume postale tržišna roba koja je pomogla preživljavanju neprilagođenih velikaša novome građanskom vremenu. Ukinuće kmetstva i besplatna tlaka bespovratno su ukinuli i lov kao zabavu većine velikaša, ali se lovstvo održalo do 1918., a i poslije kao zabava društvene elite, pa je i nadvojvoda Franjo Ferdinand dolazio na Belje i u Hrvatsko zagorje grofu Bombellesu. Gustav Krklec sjeća se da ga je sudrug grof Josip Bombelles, s kojim je išao u varaždinsku gimnaziju, poveo jednoć u Draškovićevo dvorac u Trakošćan, jer su Bombellesovi bili u rodu s Draškovićima preko majke Ferdinande, te se našao »...u egzaltiranom svijetu goblena, portreta, luster, ogledala, ratnih trofeja, grbova, punjenih ptica, lovačkih pušaka, jelenjih rogova...«¹² Bombellesovi su na svojem imanju u Zelendvoru kod Petrijanca, čiji je vlasnik nekoć bio ban Nadasdy, imali i lijepu lovačku kuću, a na gospodarsko-šumarskoj izložbi 1891. grof Marko Bombelles izložio je rogovlje srnjaka te tabelama dokazao da je njegovo lovište najproduktivnije u čitavoj Hrvatskoj.

¹⁰ Tako su objavljeni u Zagrebu 1974., i u Opatiji 1995. godine u prijevodu Zlatka Crnkovića.

¹¹ Gustav KRKLEC, »Zlet u Hrvatsko zagorje«, (objavljeno u NIN-u, 4. III. 1951.) U: *Lica i krajolici*, Zagreb 1977., str. 14. Krklec se prisjeća i grofa Bombellesa u Opeci, grofa Samuela Festeticha od Tolne komu su Banjske dvore zapalili ladanjski rudari, te Oskara Pongratza koji je 1883. kupio dvorac u Maruševcu od baruna Schlippenbacha, ističući da se oni u svom izoliranom baroknom svijetu kretali »kao muhe bez glave, tješeći se šampanjcem, kartama i lovom« (»Razgovor u Trakošćanu«, (Vjesnik, 1951), Isto, str. 27.)

¹² G. KRKLEC, »Razgovor u Trakošćanu«, n.dj., 28.

On je u to vrijeme imao lovište od 11.000 jutara koje je pripadalo vlastelinstvu Klenovnik i bilo vlasništvo grofice Klotilde Drašković te lovište u Zelendvoru koje je zapremalo površinu od 9000 jutara, od čega je 2500 jutara uzeto u zakup od općina. Klenovnik je uzeo u zakup od općina 6800 jutara. Na Zelendvoru je od 1873. do 1890. godine ubijeno 112.000 komada divljači bez grabežljivaca, a u Klenovniku 7160 komada. Bombelles je zimi prihranjivao divljač kukuruzom i sijenom, a meso divljači prodavao u Francusku. Lovištem je upravljao P. Wittmann.¹³ Marko Bombelles mlađi imao je na svom imanju toliko divljači da se u vrijeme lova znalo pobiti u jedan dan i do tisuću zečeva i fazana, a grof je seljacima za štetu koju su nanijeli lovci plaćao veliku odštetu, kako je bilo predviđeno Zakonom o lovu.¹⁴ Zabilježeno je da je grof Bombelles ml. iz Opeke poslao 1892. godine 24 fazana iz svojeg uzgoja u Opeki Lovozastitnom i lovačkom društvu u Đurđevac jer je tajnik društva bio šumar Rukavina, što je svakako dobar pokušaj povezivanja lovstva koje je njegovalo plemstvo s onim kojim su se bavili građani u krajevima gdje plemstva nije ni bilo.¹⁵ Velik dio tog blaga, uglavnom ono što nije uništeno u paležima tijekom i poslije Prvoga svjetskog rata, naslijedio je Lovачki muzej u Zagrebu, otvoren 1953. u Nazorovoj ulici, a možda i Prirodoslovni muzej. Drugo veliko lovište imao je grof Pavle Drašković u Velikom Bukovcu. To se lovište sastojalo od šume i polja, a šume su bile podijeljene na ploče od 10 jutara, s time da je među pločama postojao prosjek od šest metara. Na križanjima su postavljene čeke za lovce, a kroz pojedine ploče vodile su i uske staze za šuljanje. Svaka je ploča imala svoje hranilište te oranicu čiji je urod prepuštan životinjama kako ne bi radila štete u polju. Brigu o ovom lovištu vodio je šumar J. Walka.¹⁶

U dnevniku »Jagd Journal« od 1903. do 1922. posljednjeg jastrebarskog vlastelina, grofa Stjepana Erdödyja (1848. - 8. II. 1922.) koji je imao nasljedno pravo sudjelovanja u radu Hrvatskog sabora, kao i Rauchovi, do zadnjeg časa pokušava zadržati svoje navike među kojima je lov imao izuzetno mjesto.¹⁷ U šesnaestosveščanom dnevniku glavninu zauzimaju lovački doživljaji te opisi lova i životinja, kao i meteorološki podaci, pa su čak i zabilješke o društvenom životu vezane uz susrete ili dopisivanja s rođacima i velikašima, dok osvrt na politiku daje grof Stjepan Erdödy tek nakon izbijanja Prvoga svjetskog rata. Međutim, taj dnevnik, pisan na njemačkom jeziku, još nam je uvijek nedostupan u cijelosti, premda je svakako originalan i pruža mnoštvo najrazličitijih podataka o gledanjima zadnjeg člana ove ugledne obitelji na sredinu u kojoj je živio. U njihovu grbu pored vodeničkog kola nalazimo i prekrasnog jelena koji se propeo, a u lovačkom dnevniku »Fauqueur«, koji se čuva u Državnom arhivu u Zagrebu, ima mnogo slika koje su vezane uz lov.¹⁸ Čak je i stanke u sjednicama Sabora koristio za lov i lutanje po šumama u okolini Jastrebarskog. Grof je očito bio čovjek zabave, a ne politike. Silno se ljutio kada je uvećan broj krivolovaca u šumama tijekom Prvoga

¹³ *Gospodarsko-šumarska jubilarna izložba Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva u Zagrebu godine 1891.* Priredio Janko Ibler, Zagreb 1892., 179-180.

¹⁴ T. ĐURIĆ, D. FELETAR, *Stari gradovi i dvorci sjevero-zapadne Hrvatske*, Varaždin 1981., str. 45.

¹⁵ »Dopis iz Đurđevca«, *Narodne novine*, 82, 9. IV. 1892., str. 3.

¹⁶ *Gospodarsko-šumarska jubilarna izložba, n.dj., 180.* Na izložbi 1891. tvrtka Pajanović i drug sagradila je veliki jednokatni paviljon u obliku lovačke kuće, tu uglavnom bila izložena drvena roba, str. 183.

¹⁷ Andrej ČEBOTAREV, Prvi svjetski rat u očima grofa Stjepana Erdödyja, *Gazophylacium*, 1995., br. 1-2, str. 41.

¹⁸ A. ČEBOTAREV, Dnevnik posljednjeg jastrebarskog vlastelina. Prilog kulturnoj povijesti hrvatskog plemstva, *Svjetlo*, (Karlovac), 1994., br. 3-4, str. 68-75. Dnevnik se čuva u Hrvatskom državnom arhivu, fond br. 712. - obitelj Erdödy.

svjetskog rata, smatrajući da je to u suprotnosti sa strogim ratnim zakonima.¹⁹ I 1916. ide u lov u pratnji ruskog zarobljenika Nikolaja Sergejeviča Kaltinina iz Jekaterinoslava kojega je vrlo zavolio i koji je stanovao u dvorcu te koji mu je u lovu nosio pušku.²⁰ Lov je vrlo volio i Karlo Erdödy, otac Stjepana iz Jastrebarskog, vlasnik Novog Marofa, koji je ogradio dio svoje šume i tu držao jelene, srne, zečeve i drugu divljač. Njegov sin Rudolf oženio se Lujzom, udovicom grofa Schlipenbacha, koja je uredila bolnicu za stanovništvo Novog Marofa i uključila se u humanitarni rad. Unatoč tomu nisu uspjeli zadržati posjed te su se 1923. odselili, a seljaci su srušili ogradu i pohvatali divljač. Bio je to neke vrste jedini zoološki vrt s domaćom divljači te su mu u goste vrlo rado dolazili velikaši iz Austrije.²¹

Ne znamo mnogo o plemićkim lovnim zabavama u Hrvatskoj jer nije izlazilo niti jedan list koji bi o tome pisao. No činjenica je da je sve uglednije plemstvo imalo svoje lovačke sobe i trofeje. Tako je na Gospodarsko-šumarskoj jubilarnoj izložbi Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva u Zagrebu 1891. izložena kolektivna izložba Hrvatsko-slavonskoga šumarskog društva na kojoj su izlagali i neki grofovi i baruni. Tako je grof Marko Bombelles mlađi izložio kolektivnu zbirku lovila i lovačkih trofeja koja se čuvala u Komaru kod Varaždina, šumska uprava grofa Choteka iz Srijema izložila je lovačke trofeje, grof Josip Drašković iz Bisaga izložio je lovačke trofeje, zamke i lovila, grof Stjepan Erdödy iz Jaske izložio je lovačke trofeje i oružje. Lovačke trofeje izložili su Vladimir pl. Halper iz Zajezde, Milan pl. Kiepatch iz Križevaca, grof Miroslav Kulmer te Ljudevit Szentgyörgy iz Jaske. Grof Janko Vojkfy iz Zagreba izložio je lovačke trofeje i oružje, a i svi su gospodarski uredi 1881. osnovanih imovnih općina izložili lovačke trofeje. U tome je prednjačilo ravnateljstvo Kraljevskih državnih šuma u Zagrebu koje je dalo izraditi ne samo kolekciju drvnih proizvoda iz državnih šuma nego i zbirku divljači, bilja i ruda, te Šumarsko društvo iz Zagreba koje je priredilo kolektivnu izložbu raznolike divljači i zvjeradi te izložilo knjige iz lovne struke.²² Gotovo u istom broju kao plemići izlagali su razne lovačke trofeje 1891. godine i građani neplemići pa se može zaključiti da lov više nije bio isključiva zabava plemića, nego i drugih ljudi koji su imali vremena i novca da se njime bave. Tako je Tomo Šestak iz Koprivnice izložio kamenu sjekiru iz prethistorijskog doba, a Stjepan Tomić iz Daruvara lovački rog na barut.²³ Zanimljivo je istaknuti da nekadašnji ilirci zaziru od intenzivnijeg bavljenja lovom pa se Ljudevit Vukotinović bavio mineralogijom, ali ne i lovom, i iako je bio predsjednik čitave izložbe, nije ušao u Upravu Odsjeka za lov na izložbi 189. godine, nego su predsjednici tog odsjeka bili grof Marko Bombelles mlađi i izvjestitelj Fran Kesterčanek, a članovi grofovi Josip i Theodor Drašković, grofovi Rudolf i Stjepan Erdödy, barun dr. Gejza Rauch, barun Vladko Vranyczany, Marcel pl. Kušević, Julijo pl. Jelačić, Milan pl. Durst, Josip Pfister, Milan Stanković

¹⁹ A. ČEBOTAREV, *Prvi svjetski rat*, n.dj., str. 43.

²⁰ Isto, str. 47.

²¹ T. ĐURIĆ, D. FELETAR, *Stari gradovi i dvorci*, n.dj., 90-92.

²² *Katalog Gospodarsko-šumarske jubilarne izložbe Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva u Zagrebu 1891. godine*. Pripremio Stjepan Ugarković, Zagreb 1891., 311-319.

²³ Isto, 418.

i Josip Torbar.²⁴ Sve je to ukazivalo da se i lov mora drugačije i tretirati i organizirati. Taj se problem počeo rješavati 1892. godine.

Velikaši u Hrvatskom zagorju počeli su zapadati u sve veće materijalne teškoće, nisu mogli plaćati ni najamnu radnu snagu pa su počeli aktivnije razmišljati o mogućnostima davanja svojih lovišta u zakup, kao što su to radile i općine, te su tako nastala lovišta kombiniranog tipa. U Varaždinu je 1892. godine osnovano Prvo obće hrvatsko društvo za gojenje lova i ribolova koje pokreće list *Viesnik Prvoga obćega hrvatskog društva za gojenje lova i ribolova*, koji je od 1896. do 1908. izlazio pod nazivom *Lovački viestnik* u Križevcima, a od 1909. do 1947. u Zagrebu kao *Lovačko-ribolovni vjesnik*. Lov se i dalje organizira, ali samo u iznimnim slučajevima predvodi ga plemstvo, i to u slučaju kad se radi o lovcima iz Štajerske, Kranjske, Gornje Austrije i Mađarske.

Lovište se moglo po Zakonu o lovu iz 1893. organizirati samo odobrenjem kotarske oblasti, odnosno gradskog poglavarstva na čijem je području takvo zemljište. Posjedovanje 400 katastarskih jutara moralo se dokazati izvodom iz katastra, no bilo je velikih problema zbog rascijepanosti posjeda plemstva u više kotareva, pa se odluka mogla prepustiti onoj kotarskoj oblasti gdje je ležao najveći šumski kompleks.²⁵ Sve popularnija postaju općinska lovišta koje kotarska oblast daje u zakup, s time da je i ovdje uvjet da ta lovišta ne budu manja od tisuću katastarskih jutara te su se stoga svi borili da im šumski kompleks bude veći od tisuću jutara. Veleposjednik, odnosno vlasnik privatnog lovišta mogao je uzeti u zakup općinsko lovište, ali je u tom slučaju zakupninu ustanovljivala kotarska oblast odnosno gradsko poglavarstvo.²⁶ Ako niti jedan privatni vlasnik nije htio uzeti lovište u zakup, tada se ono izdavalo dražbom u zakup na 15 godina, i to isključivo onome tko ponudi najbolju cijenu. Malo se plemića poslužilo ovim pravom. Oni su sve siromašniji, pa su lovišta pomalo prelazila u ruke općinskih vlasti odnosno društava, a lovci i prijatelji lova, uglavnom ljudi iz šumarske struke, objavljivali su sve svoje oglase. Zemljišta su se često prodavala dražbom, a prilikom dražbovanja trebalo je položiti kauciju u iznosu od polovice isključne cijene. Nakon dovršene dražbe novi je zakupnik odmah morao izaslaniku kotarske oblasti položiti dvogodišnju zakupninu, i to u gotovu novcu, ali je postojala i mogućnost da se jamčevina položi u državnom papirima po burzovnom tečaju, s time da kamate idu polagatelju jamčevine. Ako jamčevina ne bi bila položena u roku od 14 dana, nanovo bi se organizirala dražba. Vrlo strogi propisi i njihovo poštivanje udaljili su mnoge velikaše koji su se do tada bavili lovom i imali lovišta od ovog posla. Plemstvo se od ukinuća kmetstva gotovo stalno nalazilo u krizi, osobito u sjeverozapadnoj Hrvatskoj gdje je bilo gotovo nemoguće urediti posjed na

²⁴ *Katalog, n.dj*, 55.

²⁵ M. SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu, knj. 4, str. 194-216*. Smrekar donosi sve propise o lovu, ali se vidi da su se ti propisi odnosili samo na državne i općinske šume te da su postojali činovnici za lovačku nadzornu službu koji su kontrolirali održavanje lovostaja u šumama. Propisano je i kome se može dati u zakup općinsko lovište te se to obavljalo isključivo putem dražbe, a za kršenje lovnog zakona bile su predviđene globe. Lovni zakon je obavezivao i velikaše na tamanjenje grabežljive zvjeradi, a bilo je zabranjeno vađenje ptica i jaja iz gnijezda. Bilo je određeno da se srnjaci love vrebanjem, a šteta počinjena po grabežljivim zvijerima nije se nadoknađivala. Pojedine vrste divljači bilo je zabranjeno ubijati. »Privremena naredba o upravi, gospodarenju i uživanju općinskih šuma u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji« donesena je već 1871. godine. I šume imovnih općina došle su pod kontrolu Zemaljske vlade. (M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Kratak osvrt...*, n.dj., 75-82.)

²⁶ M. SMREKAR, *Priručnik, IV*, 197.

dohodovno robno-novčanoj osnovi. Općine nisu mogle biti zakupnici, a čisti godišnji prihod od zakupa išao je za namirenje općinskih troškova. Lovište je moglo uzeti u zakup i više osoba, ali je njihov broj bio ograničen na pet. Nije poznato, odnosno nije istraženo je li došlo do takvoga ujedinjavanja plemstva. Smatram da je to bilo teško postići, jer plemstvo u drugoj polovici ni u čemu nije bilo jedinstveno pa je stoga tako ubrzano i propadalo.

Lov je bio ograničen i lovostajima. Temeljem čl. 16. Zakona od 27. travnja 1893. u lovištima u čijem su se području nalazili vinogradi zasađeni cijepljenom, ali i necijepljenom američkom lozom nije se smjelo »...*niti loviti, niti hvatati, niti ubijati*« zečeve od 1. ožujka do 15. kolovoza.²⁷ Te su se odredbe pooštravale pa je naredbom Hrvatsko-slavonske-dalmatinske zemaljske vlade od 20. studenoga 1899. bilo zabranjeno hvatanje velikih gluhana i ruževaca (malih tetrijeba) od 1. lipnja do zadnjeg dana veljače, tetrebica i ruževica čitave godine, jarebice od 15. siječnja do 16. kolovoza, gnjetela od 15. siječnja do 1. rujna, jarebica grivnje od 15. siječnja do 1. rujna, potrca velikih i malih (dropi i droplje) od 15. siječnja do 1. rujna, trčke od 15. prosinca do 15. kolovoza, divlje guske, patke, golubovi, ptice močvarice i ptice vodarice od 15. veljača do 15. lipnja, šljuke i prepelice od 15. travnja do 1. kolovoza, te ptice pjevačice u svako doba. Bilo je zabranjeno vađenje jaja i ptica iz gnijezda. To su smjeli činiti samo vlasnici lovišta i zakupnici koji su jaja koristili za umjetnu gojidbu. Isto tako prodaja živih fazana bila je dopuštena samo radi rasploda. Ova ograničenja doista su ograničavala organiziranje lova na način kako je to činjeno prije ovog zakona koji je jako štitio ptice.

Lovostaj se protegnuo i na visoku divljač. Oglasima je obznanjeno 1893. da se jeleni ne smiju loviti od 15. listopada do 1. srpnja, košute od 1. siječnja do 15. listopada, jeleni šarenjaci (lanjci) od 1. studenoga do 1. srpnja, košute iste vrste od 1. siječnja do 15. listopada, divlji jarci od 15. prosinca do 1. kolovoza, divokoze cijele godine, srne cijele godine, srnjaci od 1. siječnja do 1. listopada, zečevi od 15. siječnja do kraja kolovoza, te tetrijebi gluhani od 1. lipnja do kraja veljače, tetrebice i ruževice čitave godine te lještarme gluhe (jarebice) od 15. siječnja do 15. kolovoza.

Međutim, županijska oblast mogla je vlasnicima i zakupnicima velikih lovišta dozvoliti lov na srnjake već od 1. travnja, i to samo vrebanjem.

Bilo je određeno i da vlasnici lovišta ne pomažu prekomjerno umnažanje divljači koja bi štetila općoj kulturi, pa je u takvim slučajevima određivan i dopuštan lov. Korisnu divljač bilo je slobodno loviti samo puškom ili na konju uz upotrebu lovnih pasa svake vrste, ali je lov od 15. siječnja do 1. listopada bio zabranjen svim psima osim prepeličarima koji su mogli loviti u svako doba osim kad je bio lovostaj. Umjetno hvatanje korisne divljači bilo je dozvoljeno samo radi uzgoja. Patke su se pak mogle hvatati mrežama. Bilo je zabranjeno hodati s puškom po tuđem lovištu, a isto tako je bilo zabranjeno slijediti divljač ranjenu u vlastitom lovištu u tuđem lovištu. Bilo je dozvoljeno ubijanje vukova, medvjeda i ostalih grabežljivaca u svako doba, »ako to zahtijeva obrana osobe ili imovine«, i ulov je bio vlasništvo ovlaštenika lova. Divljač se mogla prodavati, a prodavači divljači morali su dokazati podrijetlo divljači i imati posebne iskaznice koje su vrijedile samo osam dana.

²⁷ M. SMREKAR, *Priručnik*, IV, 201- 205.

Lov je bio zabranjen na oranicama, osim okopavina od 1. veljače pa dok se ne ubere ljetina. Na sjenokošama se nije smjelo loviti od 1. travnja do pobiranja otave, a u vinogradima od 1. veljače do berbe. U svako doba bio je zabranjen lov u potkućnicama i vrtovima u intravilanu. No vlasnici lovišta imali su obavezu čuvati pučanstvo od grabežljive zvjeradi i ako to nisu činili, kotarska je oblast mogla odrediti općinsku hajku za koju općine trebaju dati goniče, a vlasnici i zakupnici lovišta svoje zaprisegnute lovačke službenike. Takve hajke bile su zabranjene nedjeljom i blagdanima. Način na koji se organiziraju hajke bio je određen detaljnim pravilima. Hajkaši su bili opremljeni samo batinama i na dobiveni znak trebali su krenuti i galamom stjerati divljač na određeno mjesto gdje su ih čekali lovci, vlasnici lovišta i zakupnici. Lovačko osoblje moralo je ubijati i mačke i pse skitnice. Mačka ili pas proglašavani su skitnicom ako su uočeni 300 metara od svog doma u lovištu.

Velikaši su kao vlasnici lovišta morali namjestiti i kotarskoj oblasti prijaviti izučene lovce, pa je i to bio velik trošak. Posebnom naredbom održavani su ispiti za lovce, pri čemu je politička oblast tražila velike i mnoge garancije. Ispit nije bilo lagano položiti.²⁸ Mnogi od tih nadziratelja lova bili su kontrola Odjela za unutarnje poslove Zemaljske vlade nad ponašanjem privatnih vlasnika velikih lovišta. Ta kontrola i nadzor smetali su velikašima. Lov je postao vrlo skup, a zbog niza zabrana bile su česte i globe. Njih su plaćali ne samo zvjerokradice nego i velikaši ako su prekršili koju odredbu Zemaljske vlade o lovu. Globa je ulazila u Zemaljsku zakladu za promicanje gospodarskih svrha Kraljevina Hrvatske i Slavonije po Zakonu od 25. rujna 1881. i prema tome vršeno je prelijevanje dobiti od lova u zemaljsku kasu.²⁹ Kazne su se češće naplaćivale nego što su davane nagrade za tamanjenje grabežljive zvjeradi.³⁰ Iako se Zemaljska vlada nije smjela baviti gospodarskim pitanjima, na mala vrata još od bana Ivana Mažuranića uspjelo joj je kontrolirati određena područja gospodarstva, a među takva spada svakako i lov u plemićkim šumama.

Unatoč tako točno određenim propisima bilo je nesporazuma pri organiziranju lova. Tako je kotarska vlast jednog mjesta 14. studenoga 1897. odredila da šumsko-dohodarstveni ured vlastelinstva N. N. u C. mora Ž. Ž. iz Gornje Žu. platiti 12 forinti, 60 novčića i 4 forinte parbenog troška za štetu koju je napravio jazavac u njegovu kukuruzištu. I dok su dva niža suda donijela presudu u korist seljaka, Zemaljska vlada oslobodila je vlastelina s objašnjenjem da je seljak mogao ubiti grabežljivca, a vlastelin ga nije morao štititi.³¹ Šteta se morala prijaviti i naknada zatražiti u roku od 14 dana, a kotarska vlast trebala se prvo pokušati nagoditi, a

²⁸ Odjel za unutarnje poslove Zemaljske vlade donio je 23. studenoga 1898. Naredbu br. 43532 o obdržavanju izpita kandidata za lovačku-nadzornu službu. Ispit je bio pismeni i usmeni i polagan je pred povjerenstvom te je o ispitu vođen detaljni zapisnik. (M. SMREKAR, *Priručnik*, IV, 209.-211)

²⁹ M. SMREKAR, IV, 213.-215.

³⁰ Naredba kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 37. siječnja 1892., br. 11593 od 1890., kojom se ustanovljuju nagrade za tamanjenje grabežljive zvjeradi. (M. SMREKAR, *Priručnik*, IV, 215-217.) Za ubijenog medvjeda ili risa plaćalo se deset forinti, za starog vuka pet, za staru vučicu šest forinti. Za mladog vuka, risa i medvjeda plaćana je nagrada od 2 forinte, a za svaku lisicu, divlju mačku ili kunu 50 novčića. Međutim, ako su životinje ubijene u hajci, plaćana je samo polovica pristojbe. Svaki slučaj trebalo je posebno prijaviti i dokazati i on je ulazio u statistiku. Naredbom Zemaljske vlade od 18. lipnja 1900. ukinute su nagrade za ubijanje nekih grabežljivaca jer da ta pitanja regulira Zakon o lovu od 1893. i to za lisice, divlje mačke, kune i tvorove, ali zadržane su nagrade iz autonomnog budžeta za risove, medvjede i vukove.

³¹ M. SMREKAR, IV, 207.

ako to ne uspije, onda su vještaci provodili komplicirani očevid i cijeli bi slučaj dobio razmjere koji nisu poboljšavali odnos vlasnika lovišta sa seljacima

Ti komplicirani odnosi mnoge su vlasnike lovišta ponukali da se riješe svojih šuma. Jačanjem građanske vlasti plemstvo u Hrvatskoj ima sve manje moći, ali i ugleda i sve je teže bilo nagovoriti lovce iz redova plemstva u Kranjskoj, Štajerskoj i drugdje da dođu u organizirani lov u sjeverozapadnu Hrvatsku. Lovovi koje organizira plemstvo u Hrvatskoj, odnosno vlasnici ili zakupnici lovišta, sve su manje uspješni u odnosu na zabave koje su se priređivale u Beču ili na većim dvorovima. Na bečkom dvoru hrvatsko plemstvo uvijek su smatrali drugorazrednim, pa su takve bile i njihove zabave. Izuzetak, dakako, čini Belje koje je odlučilo živjeti.

Snažan pritisak na raspad velikih lovišta čine i seljaci. Oni sve više iskazuju želju da i sami love te da lovom raznih vrsta divljači upotpunjavaju svoju prehranu ili prihod. Upravo je radi toga podjela šuma između velikaša i bivših kmetova bila tako teška i duga te mnogi procesi nisu bili završeni niti do Prvoga svjetskog rata. Zakon o lovu je postojao, ali je bio vrlo kompliciran i stalno se kršio, jer nije bilo dovoljno lovopazitelja, ni dovoljno šumara, ni dovoljno lugara. Osim toga, i taj je kadar imao aspiracije da se bavi i zanima lovom. Lovstvo je na izložbi 1906. izloženo u sklopu Zemaljskog paviljona, pa se prema tome oduzimalo plemstvu da se i dalje diči svojim lovačkim trofejima i častima.

Tako je bilo i u Hrvatskoj. Stoga se, nakon što su ukinuti feudalni odnosi, razvila velika borba između bivših kmetova i plemstva za šume, odnosno za pravo korištenja šuma ne samo za žirenje nego i za lov, te rijeka za ribarenje.

Borba za lov kod ostataka plemstva bila je povezana s borbom za šume kao zadnjim svojim regalnim pravom. Šume i lov mnogi plemići nisu htjeli napustiti, premda im je to donosilo mnogo briga, a i okolno je stanovništvo s velikim negodovanjem gledalo na te ponekad poprilično glasne i razuzdane zabave vlasnika lovišta, tj. plemstva.

Uspješno se održavaju samo velika i izolirana lovišta u Belju i kod Draškovića. Nakon Austro-ugarske nagodbe plemstvo njemačkog podrijetla i ono blisko dvoru nalazi se pod pritiskom. Vlasnik virovitičkog dobra knez Schaumburg Lippe odlučuje se na likvidaciju svog dobra, a isto tako i Batthyani u Ludbregu, dok su drugi veleposjedi ušli u fazu prelaska na racionalno gospodarenje, pri čemu se nastojala zaraditi svaka forinta. Neki su se feudarci, vlasnici lovišta, uspjeli prilagoditi novim prilikama, kao primjerice grof Bombelles ml. i Draškovići.

Zemaljska vlada vodila je detaljnu statistiku o lovu. Bavljenje lovom u lovištima nije više bila zabava već ozbiljan i težak posao s vrlo malo dobiti. Plemstvo počinje shvaćati da je lov privredna grana od interesa za zemaljsko gospodarstvo, ali da oni tu ne mogu naći svoje mjesto.

Prethodnim odredbama za pripremu agrarne reforme iz početka 1919. određena je eksproprijacija većih šumskih posjeda, ali do konačne eksproprijacije nije dolazilo. Raznim naredbama predviđalo se da se seljaci mogu iz vlastelinskih šuma opskrbljivati ogrjevnim i građevnim drvetom, a dakako da su to oni iskorištavali i za lov divljači. Veleposjednici odnosno raniji velikaši prestali su organizirati lov već prije Prvoga svjetskog rata, ali je zabilježeno da se Stjepan Drašković u Jastrebarskom i dalje bavio lovom, a vjerojatno su tako

činili i drugi plemići iako više nisu smjeli navoditi plemićke titule ispred svog prezimena. Uvijek bi pronalazili ljude koji bi im u tome pomagali. Naime, agrarna reforma zahvatila je samo oranice, agrar. Šume su evidentirane i stavljena je zabrana na njihovu prodaju pa su pripadnici plemstva, odnosno oni koji su pokušali ostati u Hrvatskoj, povremeno lutali svojim šumama.

Međutim, vrlo brzo se pokazalo osnivanjem Ministarstva šuma i ruda da sve velike šume država smatra svojim dobrom. Veleposjednici su mogli prodavati svoje šume uz dozvolu nadležnih ministarstava, što je bio način da se manipulira šumama. Mnoge su šume posječene i pretvorene u livade i pašnjake te oranice.

Ništa nije bilo bolje ni po Zakonu o likvidaciji agrarne reforme iz 1931. godine, kada su plemstvu ostavljene na slobodno raspolaganje šume površine do tisuću jutara. No mnogi su već te šume rasprodali dozvolom Ministarstva šuma i ruda u Beogradu kako bi preživjeli. To je bio izvor velike korupcije i bogaćenja političara i velikih drvno-pilanskih tvrtki, u što su bili umiješani tadašnji i bivši vlasnici šumskih kompleksa, ali i sam vrh vlasti, među kojima brojni ministri.³² Od druge polovice devetnaestog stoljeća neki su veleposjednici strancima prodavali šume na panju, a ti su stranci posjekli šume i pretvorili ih u oranice, naselivši na toj zemlji Nijemce, Slovake, Čehe i Mađare. Rasprodaja šuma bija je intenzivna u čitavome međuratnom razdoblju.³³

Šuma za lov bilo je i u međuratnom razdoblju, ali su one bile uglavnom u državnom vlasništvu, pa su lov i organizirali političari uz suradnju lokalnih moćnika. Tek 1931. Zakonom o likvidaciji agrarne reforme određeno je da se šume ostavljaju vlasniku u najvećoj površini od 1000 jutara. No takvih je već tada bilo malo jer su gotovo svi vlasnici šuma već prodali svoje šume velikim drvnim poduzećima i bankama. Eksploatacija šuma postala je najrentabilniji posao, ali plemstvo nije imalo potreban kapital pa je bilo prisiljeno na prodaju šuma, od čega su korist uživali kupci. Lov na veleposjedima postao je prošlost i niti jedan veleposjednik nije više organizirao lov nego to prelazi u nadležnost drugih struktura.

Podržavljeno je i Belje kao posjed članova dvora, ali na njemu nije provedena agrarna reforma jer ga je dvor odlučio sačuvati za svoje potrebe i potrebe državnih činovnika u središnjim ministarstvima, osobito diplomacije. Belje je stavljeno pod direktnu upravu Ministarstva financija, odnosno kasnije je donesen zakon koji je opet omogućio da se velik dio Belja koristi za lov diplomata i članova kraljevske kuće. Zanimljivo je da su političari stare Jugoslavije preuzeli lovačku tradiciju velikaša i mnogi su ministri išli u lov. Radi lova, više nego radi bilo čega drugog, zadržano je Belje i lovačka kuća na Belju, gdje su dolazili članovi kraljevske obitelji Karađorđević, ali i diplomati i stranci.

Lov je nastavljen i u državnim šumama, s opravdanjem potrebnog odstrela i kontrole brige za divljač po još uvijek važećem Zakonu o lovu. Sve državne šume koristili su šumari za lov, a od iznajmljivanja lovišta još su uvijek općine imale velike koristi. Lov se prakticirao i u

³² Zvonimir KULUNDŽIĆ, *Politika i korupcija u kraljevskoj Jugoslaviji, Zagreb 1968.*, 71-202.

³³ Z. ŠIMONČIĆ-BOBETKO, *Izvlaštenje veleposjedničkih šuma u Hrvatskoj 1919. - 1941.*, *Časopis za suvremenu povijest*, 2-3, Zagreb 1993., str. 225-243.

šumama imovnih općina još od 1882. pa sve do njihova spajanja s državnim šumama tijekom Drugoga svjetskog rata. Bilo je to mjesto sastajanja lokalnih političara

Sve do unifikacije jugoslavenskog zakonodavstva u zemlji vrijede tri lovna zakona. Zakon o lovu za Kraljevinu Srbiju, Lovni zakon za Hrvatsku i Slavoniju te Zakon o lovu za Banat, Bačku i Baranju.³⁴ Bilo je gotovo nemoguće kontrolirati kako se ti zakoni primjenjuju.

Novi općejugoslavenski Zakon o lovu donesen je 5. prosinca 1931. godine. On je usvojio načelo da je pravo lova spojeno s vlasništvom zemlje pa su vlasnici zemlje imali pravo na odštetu ako bi im štetu nanijeli lovci ili divljač. Međutim, u Slavoniji je još uvijek dominiralo isključivo pravo države na lov u državnim šumama koje su zapremale ogromne površine. Banovina Hrvatska nastojala je ojačati davanje lova u zakup jer je od toga imala koristi lokalna samouprava, odnosno seljaci. Lovstvo je u Banovini Hrvatskoj činilo znatnu stavku u proračunu, jer se zaključivalo da se godišnje na račun lovstva promeće oko 60,000.000 dinara.³⁵ Zakupnine lovišta, plaže čuvara, vrijednost krzna i mesa od zvjera i divljači, lovačke karte, nabava lovačkih potrepština, usluge, sve je donosilo veliku korist.

Naše zagorske, posavske i podravske šume zbog hidrografskih i klimatskih prilika kao stvorene su za razvitak uzgoja divljači (jeleni, zečevi, fazani), ali su i planinski krajevi pružali mogućnost lova na jarebice, divokoze i tetrijebe. Plemstvo je volilo lov, ali su ga priželjkivali i drugi te se pomalo i uključivali u tu privrednu granu. U međuratnom razdoblju lovstvo pada u krizu te se dugo nastojalo razriješiti pitanje vlasništva nad šumama između veleposjednika i seljaka. Tražila se nova segregacija i dodjeljivanje većih šumskih kompleksa seljacima zbog potrebe za ogrjevnim i građevnim drvom, ali i zbog drugih potreba među kojima lov nije bio na zadnjemu mjestu.

Likvidacijom Austro-Ugarske Monarhije bitno se izmijenio Zakon o lovu jer je plemstvo izgubilo materijalnu moć, a time i mogućnosti da se koristi zakonom kako je to činilo ranije. Na mjesto plemića dolaze građani. Uništen je lovački park obitelji Erdödy u Novom Marofu. Industrijalac Emanuel Braun preuzeo je lovište Lovačkog društva u Đurđevcu pa je nastavio uzgajati fazane na Đurđevačkim pijescima, što je bilo prvo takvo umjetno uzgajalište odakle su se fazani distribuirali po šumama.

Što je ostalo od lovačke tradicije velikaša? Malo. Neke su stvari sačuvane u Lovačkom muzeju u Zagrebu u Nazorovoj ulici, ali s obzirom na vrijeme njegovog nastajanja, mnogi su lovni trofeji iz vremena plemstva propali ili su bili u strašno lošem stanju, a u pravilu bez osnovnih podataka o lovu. Plemstvo je bilo silno ponosno na lov i ponajčešće su se slikali u lovačkoj odjeći i s puškama. To je na jedan način bio i simbol moći i snage.

Plemstvo, odnosno velikaši bavili su se lovom radi zabave ili radi prakticiranja upotrebe oružja, što je u slučaju seljačkih pobuna moglo biti upotrijebljeno i protiv kmetova, kao što je to bilo 1573. u seljačkoj buni, ali i 1755. u buni seljaka oko Križevaca. Plemstvo sjeverozapadne Hrvatske sudjelovalo je u gušenju tih buna i pokazali su se vrlo vješti u borbama s oružjem, pa su oružje i vježbe s oružjem postali uobičajeni način života plemstva te se to normalno proširivalo preko lova.

³⁴ *Almanah kr. SHS 1921. - 1922.*, Zagreb 1922., II-3. str. 171.

³⁵ *Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske 1939. - 26. VIII. 1940.*, Zagreb 1940., str. 124.

Danas je lovstvo tradicija nastavljena iz vremena kada su velikaši lovili u svojim šumama. Samo se njome bave građani i političari, te poljoprivrednici organizirani u svoja društva koja preko lovnog turizma ostvaruju zamjetne koristi. Zanimljivo je da mi u Hrvatskoj nemamo niti jedan spomenik lovcu, iako svi znamo što je lov i tko se njime bavio, a i tko se danas njime bavi. Imamo i Lovački muzej, čiji eksponati velikim dijelom sadrže stare trofeje iz lova velikaša koji su se s velikim žarom bavili lovom, prepričavajući godinama svoje dogodovštine iz lova. Lov nije nikada bio samo zabava nego i briga, pa su vrlo rano uvedeni lovostaji, kada se ne bi smjelo loviti kako bi si životinje osigurale potomstvo. U tu brigu bili su uključeni kmetovi u vrijeme feudalizma, ali nisu imali pravo da se i sami bave lovom, što se onda reflektiralo u stvaranju lovačkih društava Hrvatske seljačke stranke u kojoj su se neki vođe ponašali slično plemstvu.³⁶

Sažetak

Lov (i lovstvo) je u Hrvatskoj u devetnaestom i dvadesetom stoljeću zabava društvene i političke elite, a obavlja se izvan očiju javnosti. Ono je preuzeto iz njemačkih prostora. Zbog velikih šumskih kompleksa u svojem vlasništvu negovali su ga velikaši kojima su upravo radi lova dolazili u posjete članovi bečkog dvora i drugo plemstvo, ali i politički uglednici. Upravo je radi očuvanja tog prava podjela šuma između velikaša i bivših kmetova bila tako teška, nastavljajući se i kroz proces agrarne reforme. I jedni i drugi su se prisjećali prošlosti.

Zbog radikalnog uništenja plemićkih arhiva i nepostojanja tiska lov plemstva još je uvijek kao mikrotema slabo istražen, osobito ako se piše na osnovi postojeće literature. No neke osnovne tendencije mogu se uočiti i iz toga izvesti određeni zaključci.

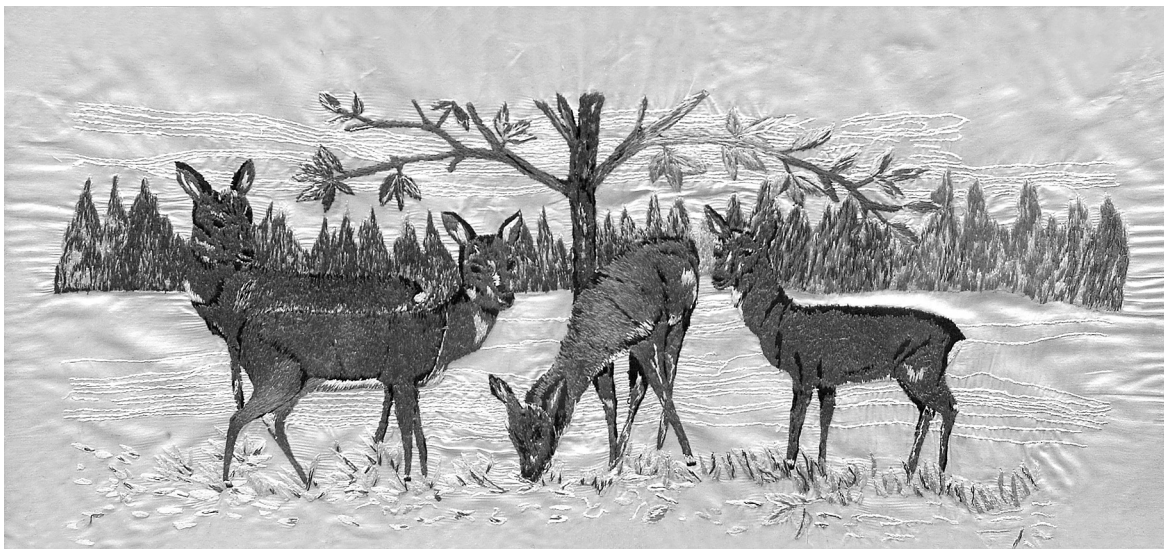
Summary

Hunting in Croatia in Nineteenth and Twentieth century was the regular entertainment of the social and political elite, carefully kept far from the public eyes. It was a local custom borrowed from the German countries. Croatia was covered with large forest areas which served as a great hunting field for aristocrats from Vienna court and political notables.

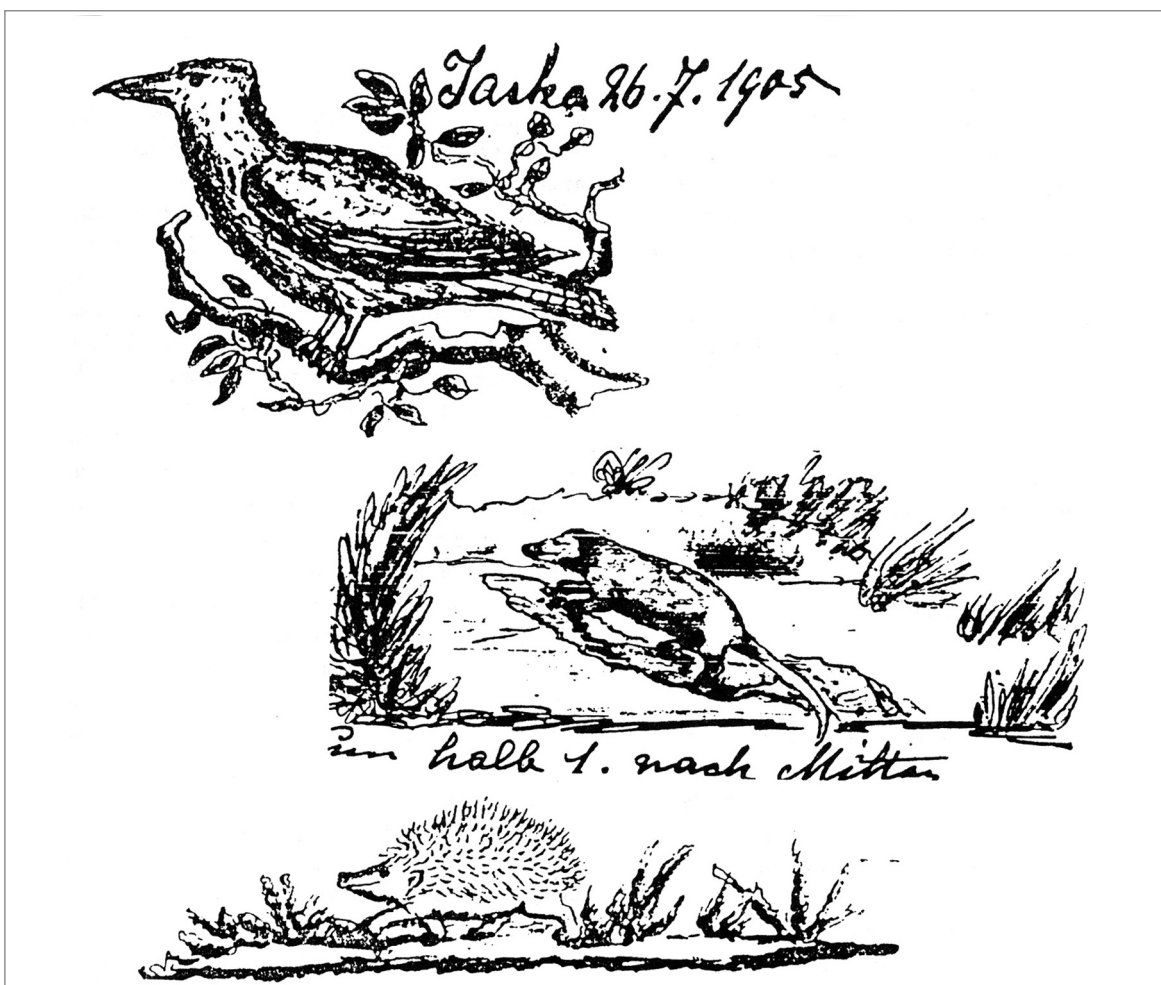
The protection of aristocratic rights was the reason of complicated and severe process of forests distribution between nobles and former villains continuing through the agrarian reform. Both sides have remembered the past.

Issue of Hunting and nobility is poorly explored because of radical destruction of noble archives and the lack of press, especially if you write on the basis of existing literature. But some basic tendencies can be identified and some conclusions can be exported from it.

³⁶ Ivica ŠUTE, Seljačka lovna društva. *Eko-eko*, 5, 2009.

Slika 1. Skupina jelena izvezena na svili.

Slika 2. Crteži životinja grofa Stjepana Erdödyja iz 1905. godine.

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Volumen V. / Broj 5
Zagreb - Samobor 2009.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/61-20-148, fax: +385/1/61-56-879

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Sekcija za gospodarsku povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Zagreb
(moderator: Hrvoje Petrić)

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Urednici / Editors-in-chief:

Hrvoje Petrić, Drago Roksandić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb, Hrvatska), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Slaven Bertoša (Pula, Hrvatska), Zrinka Blažević (Zagreb, Hrvatska), Tatjana Buklijaš (Cambridge, UK), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb, Hrvatska), Andrej Hozjan (Maribor, Slovenija), Halil İnalçik (Ankara, Turska), Egidio Ivetic (Padova, Italija), Silvije Jerčinović (Križevci, Hrvatska), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb, Hrvatska), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb, Hrvatska), Ivan Mirnik (Zagreb, Hrvatska), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Géza Pálffy (Budimpešta, Mađarska), Daniel Patafta (Zagreb, Hrvatska), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb, Hrvatska), Marko Šarić (Zagreb, Hrvatska), Mladen Tomorad (Zagreb, Hrvatska), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Hrvatska), Zlata Živaković Kerže (Osijek, Hrvatska)

Grafički urednik / Graphic design:

Alojz Zaborac

Prijelom / Layout:

Meridijani, Hrvoje Herceg

Lektura / Language editing:

Aleksandra Slama i Dražena Santini

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2009.

Adresa uredništva / Mailing adress:

Hrvoje Petrić (urednik)
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije

---